

A tárgy jelölése az inari lappban

Christina ARMUTLIEVA

1. Bevezetés

Tanulmányom az inari lapp tárgy jelölésével foglalkozik. A nyelvi anyag legnagyobb része Erkki Itkonen *Inarilappisches Wörterbuch I-III* munkájából származik. A világ nyelveiben a tárgy, tranzitív mondat argumentumainak jelölése két fő elv alapján történik. Egyrészt a megkülönböztetés elve (*principle of distinctiveness*) a meghatározó, másrészt a takarékoság elve (*principle of economy*) releváns (Kittilä 2005: 489). A megkülönböztetés elve szerint csak azokat az argumentumokat kell explicit módon jelölni, amelyek nehéz lenne egymástól megkülönböztetni, mert a félreértések feltétlenül elkerülendők. Az uráli alapnyelvben az előlényre utaló vagy határozott tárgy és az alany közötti megkülönböztetésre az accusativusi *-m rag szolgált, amely a legtöbb mai lapp nyelvben eltűnt (Korhonen 1981: 214). Másrészt a határozatlan mennyiségű vagy nem előlényre utaló tárgy nominativusi alakú lehetett. Ezt a takarékoság elve igazolja, amely szerint nem kell külön jelölni azokat a különbségeket, amelyek nyelven kívüli jegyek alapján vannak kifejezve (ha a tárgy tipikus páciens, akkor nem lehet az ágenssel, az alannal összetéveszteni, így fölöslegessé válik annak a külön jelölése), a redundancia tehát elkerülendő. Ezen túl az egyértelműséget a lehetőleg legkevesebb művelet alkalmazása és a lehetőleg legegyszerűbb jelölés garantálja. Erre utal többek között a tárgy mondat egyik argumentumának, az alannak a kötelező jelöletlensége a legtöbb nyelvben. Ez a szabály vonatkozik a lapp tranzitív mondatokra is, a nominativus jelöletlenségét ugyanis az uráli nyelvek esetrendszerének egyik alaptulajdonságaként említi Korhonen (1981: 212). Az alapnyelvi tranzitív mondat egy másik jellemzője az SOV szórend volt, amely viszont a lapp nyelvekben változáson ment át, ezekben ugyanis a bővítmények megelőzik az állítmányt. Ezt a balti finn nyelvekre is jellemző SVO szórendet Korhonen a sokat vitatott areális nyelvészeti magyarázatok ellenére germán és skandináv hatásnak tulajdonítja.

2. Egyes számú tárgy

A mai keleti lappban az északi lapphoz hasonlóan hiányzik az accusativusi rag, a nominativusi alakoktól való eltérésre a fokváltakozás szolgál, pl. *tupe* [NomSg] – *tuve* [AccSg] 'Haus, Stube', *pitta* [NomSg] – *pitā* [AccSg] 'Stück, Teil'. Ahogy már említettem, az accusativus a lappban az uráli és őslp *-m tárgyragból fejlődött ki, amely az összes keleti és északi lapp nyelv-járásban eltűnt, csak a mai déli lapp nyelvjárásokban őrződött meg, pl. lpD *üoijjem* [AccSg] 'den Kopf', *goåtiem* [AccSg] 'das Haus, die Hütte'. Bizonyos lapp nyelvjárásokban az *-m > p, B, v, w (Itkonen 1972: 178). Egyszótagú névmási tövekben az *-m a mai északi lappban -n alakban található meg, pl. lpN *dán* [AccSg] 'dieses', *duon* [AccSg] 'jenes', *man* [AccSg] 'welches', *gean* [AccSg] 'welchen'. A keleti lapp nyelvekben az *-m tárgyrag megőrződött eredeti alakjában a névmási tövekben, pl.

(1) *mun lam oažžum tom skæŋkkan* 'ich habe es als Geschenk bekommen' (Itkonen III: 129).

Az inari lapp mutató névmások használatában feltűnik, hogy amennyiben ezek egy tárgyat megelőznek, teljes kongruenciában állnak a tárggyal, felveszik tehát az accusativus ragot, pl.

(2) *tot vaaldij tom* [AccSg] *heäppuš* [O, AccSg] 'er nahm das Pferd' (Itkonen II: 258)

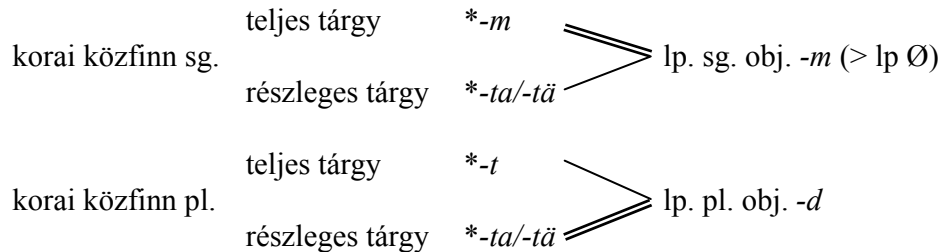
(3) *mun vääldäm tuom* [AccSg] *pääрни* [O, AccSg] *askasan* 'ich nehme das Kind auf meinen Schoss' (Itkonen I: 31)

(4) *mun jiem tuádu tom* [AccSg] *ulmuu* [O, AccSg] 'ich kann diesen Menschen nicht dulden' (Itkonen III: 308)

(5) *tom* [AccSg] *kirje* [O, AccSg] *ferttee Heeimo roouvän tulkkuuttađ* 'dieser Brief muss man von Heimos Frau übersetzen lassen' (Itkonen III: 315).

Mint tudjuk a lapp névszóragozásban általában az ún. félkongruencia érvényesül, az accusativusi, illativusi, lokativusi esetraggal ellátott névszó előtt egy genitivusban lévő jelző áll, pl. *ton puudan* 'für eine bestimmte Zeit', *tuon elimist* 'im jenseitigen Leben', *tuon ohhoost* 'in der vorletzten Woche'. Ehhez képest az inari lappban a tárgyat megelőző mutató névmásra teljes kongruencia jellemző, a jelentése pedig egy konkrét, ismert, már említett tárgyra való utalás. A mai lapp nyelvekben egyébként a magyarral, finnrel és mordvinnal szemben hiányoznak a logikai határozottságot jelölő grammatikai eszközök, így a logikai határozottság szerinti megkülönböztetés szemantikai és nem morfológiai, a kontextusból adódik. Ezzel szemben megjegyzendő, hogy történetileg a határozott és határozatlan tárgy grammatikai megkü-

lönbötetése igen releváns volt (Korhonen 1981: 216). A balti finn nyelvekhez hasonlóan a lappban a teljes tárgy accusativusszal fejeződött ki, a részleges tárgyra viszont a partitivusi alak utalt. A partitivusi alakot irrezultatív igékkel is használták. Többes számban a teljes tárgy nominativusban állt, ahogy ez a mai finnben is van. A lapp későbbi fejlődése folyamán a következő egyszerűsítés ment végbe a teljes és részleges tárgyat jelölő rendszerben (Korhonen 1981: 216):



Az őslapp tárgy jelölése az ún. rámutatási elvet (*indexing view*) igazolja, amely szerint az argumentumjelölés az argumentumok bizonyos tulajdonságainak hangsúlyozására szolgál (ebben az esetben a teljes és a részleges tárgy). Ezt a nézetet a mai finn tárgy accusativusi és partitivusi használatával is alá lehet támasztani, pl. *luin kirjaa* 'egy könyvet olvastam' – *luin kirjan* 'elolvastam egy/a könyvet'. A lapp tárgy jelölési rendszerének általános egyszerűsítése és a két fajta tárgy összeolvadása az ún. diszkriminatív elvet (*discriminatory view*) igazolja, amely szerint az argumentum jelölésének legfontosabb funkciója a cselekvés kezdeményezője és a tárgya közötti megkülönböztetés, más szóval annak a közlése, hogy ki mit csinál (Dixon 1994: 23).

A mai lapp nyelvekben tehát a tárgy jelölésére az egyes vagy a többes accusativusi rag szolgál. Amennyiben a keleti lappban a tárgyhoz számbeli jelző kapcsolódik, a rendszer eltéréseket mutat a többi lapp nyelvhez képest. Mindenekelőtt feltűnik az egyes számú partitivus megjelenése a paradigmában. A keleti lappban a partitivusi ragja *-d*, amely a **-ta/-tä* uráli ablativusi esetragnak az utódja. Az ablativusi rag nyomai ezen túl a mordvin és a balti finn nyelvek találhatók. A finnben a rag mai megfelelője szintén a partitivus. Ahogy **Ravila** kimutatja, az ablativus partitivusszá válása a balti finn nyelvekben csak a mordvintól való elválás után következett be. A partitivus használatáról átfogó finn szakirodalom született. A keleti lappban a használatával kapcsolatosan **Korhonen** három lehetőséget említ. A finnhez hasonlóan a keleti lappban is a komparativus használatakor az elem, amelyhez viszonyítunk valamit, partitivusban áll, pl. lpKo *kõäs'ked* [Partit] *nuorab* 'tātiä

nuorempi'. Ezen túl a partitivus bizonyos névutóknak a vonzata is lehet, pl. lpKo *ke'ðged* [Partit] *vüästa* 'kiveä vasten' (Korhonen 1981: 216). Az általam megvizsgált nyelvi anyagban hasonló példákat találtam, pl.

- (6) *ele vyeigi ijjad* [Partit] *vuäst* 'geh nicht gegen Nacht' (Itkonen I: 192)
 (7) *tullad* [Partit] *-vuäst-juolgijd* 'mit den Füßen zum Feuer' (Itkonen III: 456)
 (8) *tullad* [Partit] *-vuäst-seelgijd* 'mit dem Rücken zum Feuer' (Itkonen III: 456).

Ezekben az alakokon kívül olyan partitivusi alakokkal is találkoztam, amelyekben a partitivus használata nem annyira egyértelmű, pl.:

- (9) *tot ij lah kävppid* [Partit] 'das ist nicht zu kaufen' (Itkonen I: 289)
 (10) *ovdad* [Partit] *jo vuolgih!* 'kein Wunder, dass du losgingst!', *ovdad* [Partit] *jo!* 'kein Wunder!' (Itkonen II: 291)
 (11) *kyehtid* [Partit] *suormad* [Partit] *oolas* 'die oberste Fettschicht des Rens, die zwei Finger dick ist' (Itkonen I: 434).

A partitivus leggyakoribb használata a keleti lappban a hatnál nagyobb számnevek utáni névszókban, pl. *čiččam kopekad* [Partit] 'sieben Kopeken' (Itkonen I: 371), *čiččam märkkid* [Partit] 'sieben Mark', lpKo *čiččam a'lged* 'seitsemän poikaa' (Kert 1966: 160), *oouce märkkid* [Partit] 'neun Mark' (Itkonen II: 283). A hatnál nagyobb számnevek utáni tárgy szintén partitivusi alak, pl.

- (12) *mun ojnim kääyci kandad* [O, Partit] 'ich sah acht Jungen' (Itkonen I: 281)
 (13) *eeči ja enni pyehtiv louve pärnid* [O, Partit] *ájgá* 'der Vater und die Mutter ernähren zehn Kinder' (Itkonen II: 425)
 (14) *mun luuhim louve raadđad* [O, Partit] 'ich las zehn Zeilen' (Itkonen III: 3)
 (15) *vajk mun ožžum louve rubled* [Partit] *pälkkinan* 'obwohl ich zehn Rubel zum Lohn bekam' (Itkonen II: 326)
 (16) *sij kuddii ton čooučast kyehti louve kuuddijd* [O, Partit] 'in dem Herbst fingen wir zwanzig wilde Rene' (Itkonen I: 98).

Ezzel szemben a hétnél kisebb számnév utáni tárgy accusativusi alak, a számnév pedig nominativusi alakú, pl.:

- (17) *mun oainám tobeen kyehti* [NomSg] *kaanda* [O, AccSg] 'ich sehe da zwei Jungen' (Itkonen I: 434)
 (18) *mun vuobdim kulma* [NomSg] *kuuza* [O, AccSg] 'ich verkaufte drei Kühe' (Itkonen I: 404)
 (19) *mun lijjim tobbeen kulma* [NomSg] *peeivi* [O, AccSg] 'ich war da drei Tage' (Itkonen I: 404).

A rendszert tovább bonyolítja az *ohta* 'egy' számnévi jelzővel rendelkező tárgy ragozása, pl.

- (20) *mun rahtitam täst oouta* [AccSg] *viste* [O, AccSg] 'ich miete hier ein Zimmer' (Itkonen III: 7)
 (21) *ij sun læm ton ääigi siiza ooutkin* [AccSg] *päärni* [O, AccSg] *tooham* 'sie hatte in der Zeit kein einziges Kind zur Welt gebracht' (Itkonen III: 114)
 (22) *mun luuhim oouta* [AccSg] *pitä* [O, AccSg] *loostast* 'ich las in der Zeitung einen hübschen Artikel' (Itkonen II: 372).

Ezekben a szerkezetekben ugyanis az *egy* jelentésű számnév szintén accusativusban van. Amennyiben a mondatban a számnév tölti be a tárgy szerepét az *egy* jelentésű számnév szintén accusativusban van, pl.

- (23) *mun vääldäm oouta* [O, AccSg] 'ich nehme einen' (Itkonen 1972: 179).

Ezzel szemben az egynél nagyobb és hétnél kisebb számnevek nominativusban állnak, ha tárgy szerepet töltenek be a mondatban, pl.

- (24) *mun vääldäm* [V] *kyehti* [O, NomSg] 'ich nehme zwei' (Itkonen 1972: 179)
 (25) *väälđi kyehti!* [O, NomSg] 'nimm zwei!' (Itkonen I: 434)
 (26) *väälđi kulma!* [O, NomSg] 'nimm drei' (Itkonen I: 404)

Ezek a keleti lapp szerkezetek összeegyeztethetőek a finn számnevek bizonyos használatával, pl. fi *otan yhden* [AccSg] 'ich nehme einen', de *otan kaksi* [NomSg] 'ich nehme zwei'.

Amennyiben a tárgy szerepét hatnál nagyobb számnevek töltenek be, accusativusi alakokról van szó, pl.:

- (27) *tot addelij čyede* [AccSg] 'er gab einhundert' (Itkonen I: 122).

Az eddigiekben bemutatott számnévi jelzővel rendelkező tárgyak jelölése a következő képletekkel írható le:

- 1) Nominativus [[Num= 1 + Ø] + [N+Ø]]
- 2) Nominativus [[Num: {2-6} + Ø] + [N+ Acc=Gen]]
- 3) Nominativus [[Num> 7 + Ø] + [N+Partit]]
- 4) Accusativus [[Num= 1 + Acc=Gen] + [N+ Acc=Gen]]
- 5) Accusativus [[Num: {2-6} + Ø] + [N+ Acc=Gen]]
- 6) Accusativus [[Num> 7 + Ø] + [N+Partit]]
- 7) Accusativus [Num= 1 + Acc=Gen]
- 8) Accusativus [Num: {2-6} + Ø]
- 9) Accusativus [Num> 7 + Acc=Gen]

3. Többes számú tárgy

A többes accusativus ragja a őslp *-dē ragra vezethető vissza, amely a *-j > -i többes szám jeléhez járult. A mai keleti lappban a többes accusativus -id, -jd, -jt, -emb, -əmb alakokban fordul elő, pl.:

- (28) *fäšku keärppáaid* [O, AccPl] 'er schlägt Fliegen' (Itkonen I:144)
 (29) *vuolgim poccujd* [O, AccPl] *lajdiđ* 'ich ging die Rene an eine andere Stelle bringen, indem ich ein Ren an dem Riemen vor den anderen her führte' (Itkonen II: 7)
 (30) *sieidijd* [O, AccPl] *suoppiüstilli* '(die Leute) begannen die Opfersteine zu verachten' (Itkonen III: 111)

Történetileg a mai többes accusativusi rag a lappban a balti finn -ta/-tä partitivusi raggal egyeztethető. Mint azt már fentebb láttuk, ennek előzménye az uráli *-ta/-tä ablativus rag. Az ablativusi rag eredeti funkciója megőrződött a partikulákban, mint pl. lpN *ál'dě* 'päältä, päällä', *vuol'dě* 'alta'. Az északi és keleti lappban ezek a szavak locativusi alakok is, tehát nemcsak „honnan”, hanem „hol” kérdésre felelő helyhatározói funkciót is betöltenek. Az említett szavak grammatikai megfelelői pl. a finn nyelvben az *alta*, *yltä*, *ulkoa*, *takaa* féle szavak (Korhonen 1981: 215). Az ablativusi rag a korai közfinn idejében válhatott partitivusi raggá, olyan kifejezéseknek, mint a *syön leipää*, *juon vettä* az eredeti jelentése *syön leivästä*, *juon vedestä* volt. A mai lapp nyelvekben a [megszámlálhatatlan] anyagnevekre utaló tárgy általában egyes accusativusban vank, pl. lpN:

- (31) *mun váldán teaja* [O, AccSg] 'teát kérek'
 (32) *áiggut go gáfe* [O, AccSg] *juhkat?* 'iszol kávét?'
 (33) *mun sooutám čääzi* [O, AccSg] *muottust* 'ich schmelze Wasser aus Schnee' (Itkonen III: 155)

Ettől függetlenül az inari lappban olyan mondatok is helyesek nyelvtanilag, amelyekben a [megszámlálhatatlan] anyagnevekre utaló tárgyak többes accusativusban állnak, pl.:

- (34) *tot vuošaj seähä kaahviđ* [O, AccPl] *jä čææid* [O, AccPl] 'er kochte Kaffee und Tee gemischt' (Itkonen III: 98)
 (35) *mun ostim miirhaid* [O, AccPl] 'ich habe Gift gekauft' (Itkonen II: 143)
 (36) *njüudám saaltijd* [O, AccPl] 'ich zerkleinere Salz' (Itkonen II: 236)
 (37) *tajd suoinijd* [O, AccPl] *kalga polttođ* 'man muss das Heu ausbreiten' (Itkonen II: 388)

Az általában többes számban előforduló anyagnevek mellett meg kelle említeni azokat az elvont foglamakat is, amelyekre szintén a többes számú használat jellemző, pl.

- (38) *seämmáagan* peeivi hææjajd [O, AccPl] *oonīm* 'an demselben Tag hielten wir Hochzeit' (Itkonen I: 27)
- (39) *kale mun rááhtám* vala tunjin *kihlaǰáǰd-uv* [O, AccPl] 'ich werde dir sicher noch die Verlobungsfeier richten' (Itkonen I: 321)
- (41) *porgim pargoidan* [O, AccPlxSg1] 'machte meine Arbeit' (Itkonen I: 129)
- (42) *te oajná jalahasajd* [O, AccPl] 'ein klares Wetter ist zu erwarten' (Itkonen II: 259)

A keleti lappban a többes accusativus használata tehát elég gyakori, nem csak individuális, konkrét tárgyakhoz kapcsolódik, hanem anyagnevekhez és elvont fogalmakhoz is. Ezen túl a határozott és a határozatlan tárgyakhoz egyaránt járul hozzá. Érdekességnek számít, hogy a déli lapp nyelvekben a többi lapp nyelvvel szemben a többes tárgy nominativusi is lehet, amennyiben határozatlan és kollektív tárgyakról van szó, az accusativusszal ellátott főnevek viszont határozott és individuális tárgyra utalnak (Itkonen 1972: 179), pl.

- (43) *juktie treæwgah* [O, NomPl] *dajtejh* 'wenn Skier gemacht werden' (Itkonen 1972: 179)
- (44) *juktie treæwgejde* [O, AccPl] *dojteme* 'wenn die Skier gemacht sind' (Itkonen 1972: 179).

Irodalom

- Bartens, Hans-Hermann 1989: Lehrbuch der saamischen (lappischen) Sprache. Helmut Buske Verlag. Hamburg.
- Dixon, R. M. W. 1994: Ergativity. Cambridge University Press.
- Itkonen, Erkki 1972: Über das Objekt in den finnisch-wolgaischen Sprachen. In: FUF 39: 153–213.
- Itkonen, Erkki 1986, 1987, 1989: Inarischlappisches Wörterbuch I–III. Suomalais-ugrilainen seura. Helsinki.
- Kert, G. M. 1961: Образцы саамской речи. Издательство Академии наук, Ленинград.
- Kert, G. M. 1966: Саамский язык. In: Языки народов СССР. Финно-угорские и самодийские языки. Издательство Наука, Москва. 155–172.
- Kittilä, Seppo 2005: Optional marking of arguments. In: Language Sciences 27: 483–514.
- Korhonen, Mikko 1979: Entwicklungstendenzen des finnisch-ugrischen Kasusystems. In: FUF 43. 1–21.
- Korhonen, Mikko 1981: Johdatus lapin kielen historiaan. SKST 370. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Sammallahti, Pekka 1998a: The Saami Languages. An Introduction. Davvi Girji. Karasjok.
- Sammallahti, Pekka 1998b: Saamic. In: Daniel Abondolo (ed.): The Uralic Languages. Routledge. London–New York. 43–95.
- Wickman, Bo 1955: The form of the object in the uralic languages. Almqvist & Wiksells. Uppsala.

Object marking in the Eastern Saami languages

The present article offers the reader a detailed description of the object marking in the Eastern Saami languages. The language data is based mainly on the Erkki Itkonen's Inari Saami dictionary. The accusative is the main case of the Saami object. In comparison with the other Saami languages in the Eastern Saami languages the partitive is also present in the paradigm. The partitive is used after numbers bigger than seven. In sentences, which object is simply a number bigger than one and smaller than seven, the nominative is simultaneously the case of the both of the arguments of the transitive verb.

CHRISTINA ARMUTLIEVA